

VIKTOR E. FRANKL

HĽADANIE ZMYSLU ŽIVOTA

Napriek všetkému povedať životu *áno*

VIKTOR E. FRANKL

HĽADANIE ZMYSLU ŽIVOTA

Napriek všetkému
povedať životu *áno*

eastone BOOKS

OPEN
MIND

ŽIVOTNÝ ŠTÝL • OSOBNÝ RAST • DUCHOVNÝ ROZVOJ

Copyright © Viktor E. Frankl

Published by arrangement with the Estate of Viktor E. Frankl.

Slovak edition © 2010, 2015 by Eastone Group, a.s.

Vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

All rights reserved.

www.eastonebooks.com

Translation © 2011 Michal Zidor

Redakčné úpravy: Mgr. Anna Gálisová, PhD.

Zodpovedná redaktorka: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: CPI Moravia Books, s.r.o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkolvek forme alebo akýmikolvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Pôvodný text v nemeckom jazyku vyšiel po prvý raz v roku 1946 pod názvom *Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager*.

ISBN: 978-80-8109-159-9

Obsah

Predhovor Gordona W. Allporta VII

Úvod k vydaniu z roku 1992 XI

PRVÁ ČASŤ

Zážitky z koncentračného tábora 1

DRUHÁ ČASŤ

Logoterapia v kocke 81

POSTSKRIPTUM 1984

Prípad tragického optimizmu 115

O autorovi 133

Predhovor

Spisovateľ a psychiater doktor Frankl niekedy kladie svojim pacientom, ktorí znášajú mnohé väčšie či menšie útrapy, túto otázku: „Prečo nespáchate samovraždu?“ V ich odpovediach môže často nájsť kľúč na ich liečbu: v živote jedného človeka to je láska k deťom, ktorej sa drží, v živote ďalšieho je to talent, ktorý treba využiť, tretí človek má možno len pretrvávajúce spomienky, ktoré treba uchovať. Splietanie týchto jemných vlákien rozvráteného života do pevného reťazca zmysluplnosti a zodpovednosti je cieľom a úlohou logoterapie, ktorú doktor Frankl vytvoril ako vlastnú odnož modernej existenciálnej psychoanalýzy.

V tejto knihe doktor Frankl opisuje zážitky, ktoré ho viedli k objaveniu logoterapie. Po dlhoročnom väzení v neľudských koncentračných táborech mu neostalo nič, iba holý život. Jeho otec, matka, brat aj žena zomreli v koncentračnom tábore alebo v plynovej komore, takže okrem sestry mu v tábore zahynula celá jeho rodina. Vzali mu všetko, čo mal, zničili všetky hodnoty, ktoré ctí; trpel hladom, zimou a brutálnym zaobchádzaním, pričom každú chvíľu očakával smrť. Ako v takej situácii dokázal nájsť zmysel života? Psychiater, ktorý osobne čelil takým extrémnym okolnostiam, je človekom, ktorého sa oplatí počúvať. Ak je niekto schopný posudzovať naše ľudské životné

podmienky s múdrosťou a súcitom, je to práve doktor Frankl. Jeho slová znejú nesmierne úprimne, pretože sa opierajú o zážitky, ktoré sú príliš intenzívne na to, aby ich mohol zneužiť. To, čo nám vraví, je významné z viacerých dôvodov: jednak v súčasnosti pôsobí na Lekárskej fakulte Viedenskej univerzity a jednak dnes v mnohých krajinách vznikajú vychýrené logoterapeutické kliniky podľa vzoru jeho vlastnej neurologickej kliniky vo Viedni.

Človek sa nevie ubrániť porovnávaniam prístupu Viktora Frankla k teórii a liečbe s prácou jeho predchodcu, Sigmunda Freuda. Obaja lekári sa zameriavali predovšetkým na povahu a liečbu neuróz. Freud nachádza pôvod týchto sužujúcich porúch v úzkosti spôsobenej konfliktnými a podvedomými pohnutkami. Frankl rozlišuje niekoľko foriem neuróz a niektoré z nich (tzv. noogenické neurózy) prisudzuje tomu, že trpiaci nie je schopný nájsť zmysel a pocit zodpovednosti vo svojom živote. Freud kládol dôraz na frustráciu v sexuálnom živote, Frankl na frustráciu vyplývajúcu z „vôle k zmyslu“. V dnešnej Európe nastáva značný odklon od Freuda a všeobecne je rozšírené prijímanie existenciálnej psychoanalýzy, ktoré má niekoľko príbuzných foriem. Učenie logoterapie je jednou z nich. Na Franklovom tolerantnom životnom postoji je charakteristické to, že nepopiera Freuda, ale s potešením stavia na jeho práci; neodmieta ani iné formy existenciálnej analýzy, naopak, prijíma ich ako príbuzné odvetvia.

Predkladané rozprávanie, aj keď je vcelku krátke, je dômyselne prepracované a veľmi pútavé. Už dvakrát som ho prečítal na jedno posedenie, pretože ma tak očarilo, že som sa nedokázal vymaniť z jeho kúzla. Niekde za polovicou príbehu nás doktor Frankl oboznamuje so svojou filozofiou logoterapie. V pokračujúcom rozprávaní ju predstavuje s ľahkosťou, vďaka ktorej si čitateľ až po prečítaní celej knihy uvedomí, že má pred sebou prácu nesmiernej hĺbky a nie len ďalší brutálny príbeh z koncentračného tábora.

Čitateľ sa z tohto autobiografického fragmentu dozvie mnoho. Dočíta sa, čo ľudská bytosť urobí, keď si odrazu uvedomí, že „nemá čo stratiť, okrem svojho tak absurdne obnaženého života“. Franklov opis plynutia emócií a apatie, zmiešaných v jedno, je strhujúci. Najprv prichádza človeku na pomoc chladná, nezaujatá zvedavosť týkajúca sa jeho osudu. Rýchlo prichádzajú aj plány na udržanie zvyšku jeho života, aj keď šance na prežitie sú mizivé. Hlad, ponižovanie, strach a prudký hnev nad nespravodlivosťou sa stávajú znesiteľnými vďaka starostlivo uchovávaným obrazom milovaných ľudí, vďaka náboženstvu, neradostnému zmyslu pre humor a dokonca aj vďaka letným pohľadom na liečivé krásy prírody – na strom alebo večerné zore. Lenže tieto chvíle útechy nevytvárajú túžbu žiť, kým väzňovi nepomôžu k tomu, aby vo svojom zjavne nezmyselnom utrpení uvidel hlbší zmysel. Práve v tomto bode sa dostávame k ústrednému motívu existencializmu: žiť znamená trpieť; prežiť znamená nájsť v utrpení zmysel. Ak má život nejaký zmysel, potom musí mať zmysel aj utrpenie a smrť. No žiaden človek nedokáže povedať niekomu inému, aký zmysel to je. Každý na to musí prísť sám a musí prijať zodpovednosť, ktorú si jeho odpoveď vyžaduje. Ak v tom bude úspešný, jeho osobnosť bude naďalej rásť, a to napriek všetkému nedôstojnému zaobchádzaniu. Frankl rád cituje Nietzscheho: „Ten, kto má dôvod na svoj život, vydrží takmer všetko.“

V koncentračnom tábore môže každá udalosť spôsobiť, že väzeň nad sebou stratí kontrolu a tým sa človek v momente pripraví o všetky dôverne známe životné ciele. Jediné, čo ostáva, je „posledná z ľudských slobôd“ – možnosť „zvoliť si svoj postoj v danom súbore okolností“. Táto krajná sloboda, ktorú poznali antickí stoici i moderní existencialisti, nadobúda vo Franklovom rozprávaní obrovský význam. Väzni boli len obyčajnými ľuďmi, no niektorí z nich tým, že sa rozhodli byť „hodní svojho utrpenia“, dokázali, že človek má schopnosť povzniesť sa nad svoj vonkajší osud.

Ako psychiater chcel autor, samozrejme, vedieť, ako by mohol niekomu pomôcť túto pre človeka príznačnú vlastnosť získať. Ako by mohol v pacientovi prebudiť pocit, že jeho povinnosťou je pre niečo žiť, nech už vyzerá jeho situácia akokoľvek biedne? Frankl nám odovzdáva dojemnú správu o jednom kolektívnom terapeutickom sedení, ktoré viedol so svojimi spoluväzňami.

Na vydavateľovo želanie doktor Frankl pripojil aj vyhlásenie o základných princípoch logoterapie, ako aj bibliografiu. Až doteraz bola väčšina publikácií tejto „tretej viedenskej školy psychoterapie“ (predchádzajúce školy sa opierali o Freuda a Adlera) prevažne len v nemčine. Čitateľ preto doplnok doktora Frankla k jeho osobnému rozprávaniu určite privíta.

Na rozdiel od mnohých európskych existencialistov nie je Frankl ani pesimistom, ani náboženským odporcom. Naopak, na spisovateľa, ktorý priamo čelil všadeprítomnosti utrpenia a síl zla, má prekvapivo optimistický náhľad na schopnosť človeka prekročiť svoje ťažkosti a objaviť pravdu, ktorá bude jeho život usmerňovať s rovnakou intenzitou.

Srdečne túto útlú knižku odporúčam, pretože je klenotom dramatického rozprávania, zameraným na tie najhlbšie ľudské otázky. Má veľkú literárnu i filozofickú hodnotu a poskytuje podmanivý úvod do najvýznamnejšieho psychologického hnutia súčasnosti.

GORDON W. ALLPORT

GORDON W. ALLPORT, bývalý profesor psychológie na Harvardovej univerzite, bol jedným z najvýznamnejších spisovateľov a učiteľov vo svojom odbore. Napísal veľké množstvo pôvodných prác z oblasti psychológie a bol redaktorom časopisu o abnormálnej a sociálnej psychológii (*Journal of Abnormal and Social Psychology*). V Amerike sa dostala do povedomia význačná teória doktora Frankla predovšetkým vďaka priekopníckej práci profesora Allporta; okrem toho má zásluhu aj na tom, že záujem o logoterapiu v tejto krajine rastie míľovými krokmi.

Úvod k vydaniu z roku 1992

Táto kniha sa dožila už takmer stovky vydaní v angličtine – navyše bola preložená aj do dvadsaťjeden iných jazykov. A len v rámci anglických edícií sa jej predalo viac než tri milióny vý-
tlačkov.

Toto sú holé fakty a pravdepodobne práve ony sú príčinou toho, prečo americkí novinári, najmä tí z televíznych staníc, väčšinou so mnou začínajú interview otázkou: „Doktor Frankl, vaša kniha sa stala skutočným bestsellerom – čo povieť na takýto úspech?“ Na to im odpovedám, že v prvom rade vôbec nevnímam vysokú predajnosť svojej knihy ako úspech alebo dobrý výkon, ale skôr ako prejav nešťastia našej doby. Keď totiž státisíce ľudí siahnu po knižke, ktorej samotný názov sľubuje, že kniha sa bude venovať otázke zmyslu života, musí to byť otázka, ktorá ich páli.

V skutočnosti mohlo k úspechu tejto knihy prispieť aj niečo iné: jej druhá, teoretická časť (*Logoterapia v kocke*) v podstate smeruje k poučeniu, ktoré by si človek mohol vziať z prvej, autobiografickej časti (*Zážitky z koncentračného tábora*), zatiaľ čo prvá časť slúži ako existenciálne potvrdenie mojich teórií. Obe časti teda vzájomne potvrdzujú svoju dôveryhodnosť.

Lenže nič z toho som nemal v úmysle, keď som v roku 1945 knihu písal. Napísal som ju za deväť dní nepretržitej práce a bol

som pritom pevne presvedčený, že kniha vyjde anonymne. V skutočnosti nebolo moje meno na obálke prvého vydania originálnej nemeckej verzie vôbec vytlačené. Na poslednú chvíľu, tesne pred vydaním knihy, som sa nakoniec podvolil svojim priateľom, ktorí na mňa naliehali, aby kniha vyšla s mojím menom aspoň na titulnej strane. V každom prípade som ju pôvodne napísal s absolútnym presvedčením, že ako anonymné literárne dielo kniha nebude môcť získať jej autorovi literárnu slávu. Jednoducho som chcel na konkrétnom príklade predviesť čitateľovi, že život v sebe ukrýva potenciálny zmysel za všetkých, aj tých najmizernejších okolností. A vravel som si, že keby sa to demonštrovalo takou extrémnou situáciou, aká panovala v koncentračnom tábore, moja kniha by mohla získať odozvu. Mal som pocit, že musím napísať, čím som prešiel, pretože som myslel, že by to mohlo pomôcť ľuďom, ktorí majú sklony k zúfalstvu.

Zdá sa mi zvláštne a pozoruhodné, že medzi všetkými tými desiatkami kníh, ktoré som napísal, sa presne táto, ktorú som mal v úmysle vydať anonymne, aby si nemohla vybudovať reputáciu vďaka menu autora, stala bestsellerom. Preto som stále prízvukoval svojim študentom v Európe i Amerike: „Nesnažte sa získať úspech – čím viac sa o to snažíte a kladiete si to za cieľ, tým viac sa vám bude úspech vyhýbať. Pretože o úspech, ako aj o šťastie sa nemôžete usilovať; musia z vašich činov vyplynúť, a to sa stane len ako sprievodný jav oddanosti človeka veci, ktorá ho presahuje, alebo ako vedľajší produkt odovzdania sa inému človeku. Šťastie musí prísť samo a to isté platí pre úspech: aby k nim došlo, nesmie vám na tom priveľmi záležať. Chcem od vás, aby ste počúvali, čo vám vraví vaše svedomie, a snažili sa to vyplniť podľa svojho najlepšieho vedomia. Potom sa dožijete toho, že nakoniec – a zdôrazňujem, že až nakoniec! – sa váš úspech začne držať práve preto, že ste naň zabudli myslieť.“

Čitateľ by sa mohol opýtať, prečo som sa nesnažil utiecť tomu, čo ma nemohlo minúť, keď Hitler ovládol Rakúsko. Odpoviem na to prerozprávaním nasledujúcej udalosti. Krátko predtým,

než Spojené štáty vstúpili do druhej svetovej vojny, som dostal z amerického konzulátu vo Viedni pozvanie, aby som si prišiel vyzdvihnúť svoje imigračné víza. Moji postarší rodičia boli radosťou bez seba, lebo očakávali, že budem čoskoro môcť opustiť Rakúsko. Naraz som však zaváhal. Trápila ma totiž jedna otázka: môžem skutočne zanechať svojich rodičov, aby sami čelili svojmu osudu, keď ich skôr či neskôr pošlú do koncentračného tábora alebo dokonca do takzvaného vyhladzovacieho tábora? V čom spočívala moja zodpovednosť? Mám sa postarať o svoje myšlienkové dieťa, logoterapiu, tým, že emigrujem do krajiny, v ktorej budem môcť písať svoje knihy? Alebo by som sa mal sústrediť na svoje povinnosti ako skutočné dieťa, dieťa svojich rodičov, ktoré by malo urobiť všetko, čo je v jeho silách, aby ich chránilo? Takto som hľbal nad touto otázkou a nebol som schopný nájsť jej riešenie; bol to ten druh dilemy, pre ktorú by si človek prial nejakú „radu z nebies“, ako sa vraví.

Práve vtedy som si všimol, že doma na stole leží kúsok mramoru. Keď som sa na to opýtal svojho otca, povedal mi, že ho našiel na mieste, kde nacionálni socialisti vypálili najväčšiu viedenskú synagógu. Vzal ten kúsok domov, pretože bol súčasťou tabúľ, na ktorých bolo vyrytých desať Božích prikázaní. Na kúsku mramoru bolo vyryté jedno pozlátené hebrejské písmeno; otec mi povedal, že toto písmeno znamená jedno Božie prikázanie. Dychtivo som sa ho opýtal: „Ktoré prikázanie?“ Odpovedal: „Cti otca svojho a matku svoju, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh.“ V tej chvíli som sa rozhodol, že ostanem so svojím otcom a svojou matkou a nechám americké víza prepadnúť.

VIKTOR E. FRANKL
VIEDEŇ, 1992

PRVÁ ČASŤ

ZÁŽITKY
Z KONCENTRAČNÉHO
TÁBORA

TÁTO KNIHA SA NESNAŽÍ zaznamenávať fakty a udalosti, iba osobné zážitky; zážitky, ktorými zas a znova trpeli milióny väzňov. Je to príbeh o koncentračnom tábore, rozprávaný jedným z tých, ktorí ho zažili na vlastnej koži a prežili. Tento príbeh neopisuje nesmierne hrôzy, o ktorých sa narozprávalo už dosť (aj keď sa im dostatočne neverilo), ale veľké množstvo malých trápení. Inými slovami, táto kniha sa bude snažiť odpovedať na otázku *Ako sa každodenný život v koncentračnom tábore odrážal v mysli priemerného väzňa?*

Väčšina opisovaných udalostí sa neudiala vo veľkých a slávnych táboroch, ale v tých malých, kde sa vykonávala väčšina skutočného vyhladzovania. Tento príbeh nie je o utrpení a smrti veľkých hrdinov a mučeníkov, ani o prominentných kápoch – väzňoch, ktorí pôsobili ako zmocnenci a mali zvláštne privilégia – alebo slávnych zajatcoch. Nezaoberá sa teda ani tak utrpením mocných, ako skôr obeťami, mukami a vraždením obrovskej masy neznámych a nikde nezaznamenaných obetí. Boli to práve obyčajní väzni bez zvláštnych znakov na rukávoch, ktorými kápiovia skutočne opovrhovali. Zatiaľ čo títo obyčajní väzni mali len málo jedla alebo žiadne, kápiovia neboli nikdy hladní;

v skutočnosti sa mnohí kápiovia mali lepšie v koncentračných táboroch než počas celého ich predchádzajúceho života. Často boli na väzňov tvrdší než dozorcovia a bili ich surovejšie než príslušníci SS. Kápiov, samozrejme, vyberali spomedzi tých väzňov, ktorých osobnosť dávala prísľub, že sa budú na dané procedúry hodiť, a keď nespĺňali, čo sa od nich očakávalo, okamžite ich de-gradovali. Čoskoro sa začali podobať príslušníkom SS a dozorcov v tábore, preto ich môžeme posudzovať podľa podobných psychologických princípov.

Pre nezasvätenca je ľahké získať o živote v koncentračnom tábore mylnú predstavu, predstavu spojenú so sentimentalitou a súcitom. Vie len málo o tvrdom boji o prežitie, ktorý zúril medzi väzňami. Bol to neustávajúci boj o každodenný chlieb a o samotný život, o vlastný osud alebo o osud dobrého priateľa.

Pozrime sa na prípad istého transportu, ktorý mal podľa oficiálneho vyhlásenia premiestniť určitý počet väzňov do iného tábora; lenže s pomerne veľkou istotou sa dalo odhadnúť, že jeho konečným cieľom budú plynové komory. Vybraní chorí alebo slabí väzni neschopní práce mali byť poslaní do jedného z veľkých centrálnych táborov, ktoré boli vybavené plynovými komorami a kremáčnymi pecami. Proces výberu bol signálom pre bezuzdný boj medzi väzňami alebo medzi skupinami väzňov. Jediné, na čom záležalo, bolo, aby sa vyčiarilo jeho meno a meno jeho priateľa zo zoznamu obetí, aj keď každý vedel, že za každého zachráneného sa musí nájsť ďalšia obeť.

Každým transportom malo odísť určité pevne stanovené množstvo väzňov. Nezáležalo na tom, kto to bude, pretože každý z nich bol len číslom. Pri ich príchode do tábora (prinajmenšom tak sa to dialo v Osvienčime) im vzali všetky dokumenty spolu s ostatnými vecami. Každý väzeň mal preto možnosť zvoliť si fiktívne meno alebo povolanie a mnohí to z najrôznejších príčin aj urobili. Väzniteľov zaujímali iba čísla väzňov. Tieto čísla sa

často tetovali na kožu a museli sa aj našíť na určité miesto na väzenských nohaviciach, vestách alebo plášťoch. Každý strážca, ktorý sa chcel obrátiť na nejakého väzňa, sa len pozrel na jeho číslo (a ako sme sa týchto pohľadov desili!), nikdy sa nepýtal na meno.

Vráťme sa k transportu, ktorý mal o chvíľu vyraziť. Nebol ani čas, ani chuť zaoberať sa otázkami morálky alebo etiky. V hlave každého väzňa vládla jediná myšlienka: udržať sa nažive pre rodinu, ktorá naňho doma čaká a zachrániť svojich priateľov. Bez váhania sa preto snažil zariadiť, aby ďalší väzeň, ďalšie „číslo“, nastúpil do transportu namiesto neho.

Ako som už spomínal, proces výberu káпов bol negatívnym procesom; na túto pozíciu vyberali len tých najbrutálnejších väzňov (aj keď existovalo pár šťastných výnimiek). Lenže okrem výberu káпов, ktorý mali na starosti príslušníci SS, existoval aj proces určitého vnútorného výberu, ktorý neustále prebiehal medzi všetkými väzňami. V podstate sa dokázali udržať nažive jedine tí väzni, ktorí rokmi putovania z tábora do tábora stratili vo svojom boji o prežitie všetky zábrany; boli odhodlaní použiť všetky prostriedky, čestné aj nečestné, dokonca aj brutálne násilie, krádeže a zradu vlastných priateľov, aby sa sami zachránili. My, ktorí sme to prežili s pomocou mnohých šťastných náhod alebo zázrakov – nech už to voláte akokoľvek – my vieme: *tí najlepší z nás sa nevrátili.*

Mnohé faktické opisy koncentračných táborov boli už zaznamenané. V tejto knihe budú však fakty dôležité len vtedy, keď budú súčasťou ľudských zážitkov. Cieľom tohto rozprávania bude snaha opísať ich presnú povahu. Pre tých, ktorí boli v koncentračnom tábore väzňami, sa toto rozprávanie bude snažiť vysvetliť ich zážitky vo svetle súčasných poznatkov. A tým, ktorí v týchto táboroch nikdy neboli, možno pomôže tomu všetkému porozumieť a predovšetkým pochopiť zážitky toho mizivého percenta

väzňov, ktorí prežili a pre ktorých je teraz život veľmi ťažký. Bývalí väzni koncentračných táborov často hovoria: „Neradi rozprávame o svojich zážitkoch. Tí, ktorí boli vnútri, žiadne vysvetlenia nepotrebujú a ostatní nemôžu pochopiť ani to, ako sme sa cítili, ani ako sa cítime teraz.“

Snaha o metodické predloženie tejto veci je veľmi neľahká záležitosť, pretože psychológia si vyžaduje určitú vedeckú nestrannosť. No môže človek, ktorý uskutočňuje svoje pozorovania, kým je sám väzňom, byť dostatočne nestranný? Takúto nestrannosť má určite vonkajší pozorovateľ, lenže ten je z problému príliš vyňatý, aby mohli mať jeho závery skutočnú hodnotu. Jedine človek z tábora *skutočne vie*. Jeho úsudky môžu byť neobjektívne, jeho hodnotenia prehnané. To je však nevyhnutné. Takýto človek sa musí snažiť vyhnúť každej osobnej zaujatosti, a to je pri písaní knihy tohto typu to najťažšie.

Miestami bude nutné mať odvahu opísať aj veľmi intímne zážitky. Pôvodne som mal v úmysle vydať toto rozprávanie anonymne, len pod mojím väzenským číslom. Lenže keď som dopísal rukopis, zistil som, že ako anonymná publikácia by kniha stratila polovicu svojej hodnoty a že musím mať odvahu vyhlásiť svoje názory otvorene. Preto som nevymazal žiadnu pasáž textu, a to aj napriek vlastnému intenzívnemu odporu k exhibicionizmu.

Nechám na iných, aby z obsahu tohto príbehu vytvorili jasné teórie. Tie by mohli prispieť k psychológii väzenského života, ktorá sa skúmala po prvej svetovej vojne a ktorá nás zoznámila so syndrómom „choroby z ostnatého drôtu“ (*barbed wire sickness*). Sme zaviazaní druhej svetovej vojne za to, že nás obohatila o poznatky z oblasti „psychopatológie nás“ (je to mierne pozmenený citát slávnej frázy a názvu knihy *LeBona*), pretože vojna nám dala súboj nervov a aj koncentračné tábory.

Keďže tento príbeh je o mojich zážitkoch ako obyčajného väzňa, musím spomenúť – a to nie bez nádychu hrdosti – že som s výnimkou posledných pár týždňov nebol v tábore zamestnaný

ako psychiater a dokonca ani ako lekár. Niekoľko mojich kolegov malo to šťastie, že ich zamestnali v slabo vyhrievaných stanoch prvej pomoci, kde obväzovali rany kúskami odpadového papiera. Lenže ja som bol číslo 119 104 a väčšinu času som kopal a kládol koľaje pre železničnú trať. Pri jednej príležitosti som mal sám bez pomoci vykopať tunel pre vodovodné potrubie, ktoré malo viesť pod cestou. Tento výkon neostal bez odmeny; tesne pred Vianocami roku 1944 som ju dostal v podobe takzvaných „prémiových kupónov“. Tie poskytovala stavebná firma, ktorej nás prakticky predávali ako otrokov: firma platila čelným predstaviteľom tábora pevnú cenu za deň a za väzňa. Kupóny stáli firmu päťdesiat fenigov za kus a dali sa vymeniť za šesť cigariet, aj keď často až o niekoľko týždňov neskôr a niekedy aj stratili platnosť. Ja som sa stal hrdým vlastníkom kupónu v hodnote dvanástich cigariet. Lenže, čo bolo dôležitejšie, tieto cigarety sa dali vymeniť za dvanásť polievok a dvanásť polievok mohlo človeka často veľmi reálne zachrániť pred vyhladovaním.

Privilégium fajčenia cigariet bolo v skutočnosti vyhradené pre kápop, ktorí mali zaistenú určitú týždennú kvótu kupónov, alebo snáď aj pre väzňov, ktorí pracovali pre nejakého predáka v sklade alebo dielni a dostávali pár cigariet za odmenu za to, že vykonávali nebezpečnú prácu. Jedinými výnimkami z tohto pravidla boli tí, ktorí stratili chuť žiť a chceli si „užiť“ svoje posledné dni. Keď sme teda videli kamaráta fajčiť svoje vlastné cigarety, vedeli sme, že stratil vieru vo svoju silu žiť ďalej. A keď už niekto stratil vôľu žiť, len veľmi zriedka ju získal späť.

Keď človek preštuduje ohromné množstvo materiálu, ktorý sa nahromadil výsledkom pozorovania a zbierania zážitkov mnohých väzňov, zistí, že v duševných reakciách väzňov na život v koncentračnom tábore môžeme rozlíšiť tri štádiá: obdobie *po prijatí*; obdobie, keď je pevne etablovaný v *každodennej rutine* tábora; a obdobie nasledujúce *po oslobodení* a jeho prepustení.

Príznakom charakterizujúcim prvé obdobie je šok. Za istých okolností môže šok dokonca aj predchádzať formálnemu prijatiu väzňa do tábora. Ako príklad uvediem okolnosti môjho vlastného prijatia.

Tisícpäťsto ľudí cestovalo vlakom počas niekoľkých dní a nocí: v každom vagóne bolo osemdesiat osôb. Všetci museli stať alebo ležať na svojej batožine, ktorá tvorila chabý zvyšok ich majetku. Vagóny boli také plné, že jedine horné časti okien prepúšťali dovnútra slabé svetlo úsvitu. Všetci sme očakávali, že nás vlak vedie do nejakej továrne na muníciu, kde budeme pracovať ako nútená pracovná sila. Nevedeli sme, či sme stále v Sliezske alebo už v Poľsku. Pískanie vlaku znelo neobyčajne tajomne, ako volanie o pomoc vyvolané súcitom s jeho nešťastným nákladom, ktorý bol odsúdený na záhubu. Potom vlak prešiel na inú koľaj; zrejme sa blížil k hlavnej stanici. Zrazu sa z radov úzkostných pasažierov ozvalo zvolanie: „Tam je nápis Osvienčim!“ Každému v tom okamihu na chvíľu prestalo biť srdce. Osvienčim – samotné to meno stelesňovalo hrôzy, ktorých sme sa desili: plynové komory, kremačné pece, masové vraždenie. Pomaly, až váhavo sa vlak sunul ďalej, akoby chcel svojim pasažierom predĺžiť čo najviac to hrozné poznanie: *Osvienčim!*

Keďže úsvit už pokročil, mohli sme rozoznávať obrysy nesmierne rozľahlého tábora: videli sme dlhé pásy niekoľkoraďových plotov s ostnatými drôťmi, strážne veže a dlhé zástupy otrhaných ľudských postáv, ponurých v tmavom ráne, trmácajúcich sa po rovných, pustých cestách – kam, to sme nevedeli. Počuli sme jednotlivé výkriky a veliteľské píšťalky. Nevedeli sme, čo znamenajú. Moja predstavivosť mi vnukla predstavu šibeníc s hompálajúcimi sa telami. Bol som zdesený, ale to bolo oprávnené, pretože postupne sme si mali na strašné a nesmierne hrôzy zvykať.

Nakoniec sme zastavili na stanici. Počiatkové ticho bolo prerušené volaním rozkazov. Tieto hrubé, prenikavé výkriky sme od tej chvíle mali počúvať stále znova vo všetkých táboroch.